

JOSIP PLEČNIK

23. 1. 1872 - 7. 1. 1957

Josip Plečnik, zakladatel novodobé slovinské architektury, se narodil 23. ledna 1872 v Lublani jako třetí dítě manželům Andreji a Heleně Plečnikovým. Vyrostl v atmosféře maloměsta. V otcově dílně a později na průmyslové škole ve Štýrském Hradci se vyučil truhlářem. V letech 1892-94 pracoval jako kreslič nábytku u vídeňské firmy J. W. Müller. Přesun do velkoměstské Vídně znamenal v Plečnikově životě radikální změnu. Byl vystaven tvrdému boji o přežití, proto na něj působilo nejvíce dělnické prostředí a měl nejblíže ke křesťansko-sociálním myšlenkám. Cítil, že by ho práce v továrně brzy zničila, a nacházel útěchu v umění.

V roce 1894 se přihlásil na Akademii výtvarných umění ve Vídni ke studiu architektury u jednoho z nejvýznamnějších architektů monarchie, Otto Wagnera. Po smrti otce jej na studiích svými skromnými příjmy kněze podporoval starší bratr Andrej. Protože však Plečnik neměl odpovídající vzdělání v oboru architektury, pracoval během školního roku 1894-95 ve Wagnerově soukromém ateliéru, kde si osvojil základní technické výpočty. Wagner byl podle něj „vzdělanec v nejlepším slova smyslu a sám působil jako ideál pracovní disciplíny“. Pro Plečnika se postupně stával otcem. Ten po roce začal se studiem na Akademii, které ukončil po 3 letech. Za úspěšné absolutorium získal Římskou cenu, jež byla o rok dříve udělena jeho příteli Janu Kotěrovi. Stipendium mu umožnilo studijní pobyty v Itálii a Francii.

Z Paříže se Plečnik vrátil do Lublaně, kde však neměl mnoho zakázek, a tak v roce 1899 přišel zpět k Wagnerovi. Wagner jej přijal rád, protože potřeboval kolegu k dokončení vídeňského metra. Postupem času však Plečnik zatoužil stát se svobodným umělcem, v roce 1900 poprvé navštívil v Praze Kotěru a seznámil se s jádrem české moderny, která se formovala okolo časopisu Volné směry. Ve Vídni pak začal se samostatnou architektonickou tvorbou – podle jeho neotřelých návrhů vznikla řada vil a nájemních domů. Jeho práce z roku 1900 představují krátkou, ale výraznou secesní tvůrčí etapu. V myšlenkách na antickou Itálii rád skicoval různé cihlové oblouky a

přidáním kamene a jiných materiálů vytvářel živé barevné kontrasty. Jeho fantazie se vzdalovala Wagnerovi, příkladem jeho svébytnosti je Langerova vila v Hietzingu. Již ve Wagnerově ateliéru se od samého začátku seznamoval s idejemi a pracemi členů vídeňské Secese. V roce 1901 se k nim formálně připojil v naději, že se zlepší jeho možnosti výdělků. Podílel se na přípravě výstav skupiny, ale v roce 1909 sdružení opustil.

V roce 1900 se vídeňský továrník Johann E. Zacherl obrátil na Wagnera se stavitelským záměrem na obytnou a obchodní budovu. Pro interní soutěž Wagner vybral mezi některými svými kolegy i Plečnika. Ten soutěž nakonec vyhrál. Čtyřleté plánování Zacherlova domu spadá do období Plečnikova intenzivního hledání nových aplikačních možností.

Zacherl měl styky s nejvýznamnějšími představiteli rakouské křesťansko-sociální politiky. Plečnik v něm našel mecenáše, který mu byl vždy ochoten pomoci radou i financemi. Proto také zřejmě ve Vídni vytrval déle, než měl původně v úmyslu. Často navštěvoval rodinu továrníka a spřátelil se s Marií Pehamovou, Zacherlovou švagrovou. Myšlenku na svatbu však vždy odmítal v obavě z ústupků ve prospěch rodinného života, jež by mohly ohrozit jeho cíle. Zdálo se mu, že mu na manželství nezbývá čas. Později se k tomu vyjádřil: „*Dvěma pánům se nedá sloužit, a tak zůstala mou milenkou architektura.*“

Na Zacherlově domě pracoval až do roku 1909, budovu označil za „organismus vyrostlý z funkce a materiálu“. Dům pro něj zůstal zdrojem tvůrčích témat a podněcoval ho k nekonvenčním myšlenkám, které často předstihovaly jeho současníky.

Vedle architektury se Plečnik zabýval také vybavením interiérů a nábytkem. Jako vyučený truhlář měl náskok před svými kolegy ve znalostech vlastností dřeva a výroby nábytku. Stejně jako Loos do svých interiérů s potěšením zabudoval stylový nábytek.

Po vyčerpání secesních forem panoval ve Vídni duch neoklasicismu, jemuž se nemohl vyhnout ani Plečnik. Protože antika pro něj znamenala neustálou naléhavou výzvu, mohl nový sloh obohatit řadou dekorativních neologismů.

Po ukončení prací na Zacherlově domu nedostal Plečnik dlouho žádnou větší zakázku, a proto mu přišlo vhod pozvání Josefa Engelharta ke spolupráci na kašně Karla Boromejského. Jeho sochařský podíl na kašně byl významný.

Již od roku 1897 se také opakovaně zabýval sakrální architekturou. Na rozdíl od Wagnera, který byl k náboženství lhostejný a byly pro něj významné jen otázky funkce, pro Plečnika byl kostel místem hlubokého prožitku svátosti oltářní. Víra v něm vyvolávala idealizovanou asociaci domova. Postupně v něm sílil záměr reformovat sakrální umění. Seznámil se se zakladatelem uměleckého oddělení rakouské společnosti Leo, dvorním kaplanem Heinrichem Swobodou, jenž byl považován za nejvyšší autoritu v oblasti sakrálního umění. Ten mu v roce 1906 pomohl získat zakázku na kostel na předměstí Vídně. Radost z práce při stavbě kostela sv. Ducha však Plečnikovi neustále znepríjemňovaly finanční problémy a hledání mecenášů. Členové stavebního výboru často měnili své požadavky. Při hledání architektonického výrazu, který by odpovídal technologii levnějšího stavění ze železobetonu, se přiblížil kubismu, a tak navázal na experimenty Wagnerovy školy. Vnitřek kostela svědčí o jeho reformátorských ambicích.

Plečnik se v té době také chystal na stěhování do Prahy a od roku 1911 působil jako profesor architektury na Umělecko-průmyslové škole v Praze. Získal si sympatie mladé generace českých architektů. V roce Plečnikova příjezdu vystoupilo několik mladších členů ze Spolku výtvarných umělců Mánes a založili Skupinu výtvarných umělců. Tento krok se stal oficiálním zrodem českého kubismu. Teoretické zásady Skupiny byly slučitelné s Plečnikovými úvahami, v praxi však tomu bylo jinak. Plečnik se kubismu přiblížil, ale zaujímal vůči němu rezervovaný postoj.

V roce 1912 dosáhl Wagner důchodového věku a na jeho návrh, který podpořilo kolegium profesorů Akademie výtvarných umění ve Vídni, měl Plečnik převzít vedení speciální třídy. To se však nepodařilo prosadit na ministerstvu a později byl Wagnerovým nástupcem jmenován Leopold Bauer. Plečnik byl sice rozhořčen, ale nechtěl, aby se záležitost vyhrotila v politický skandál. Jeho postavení v Praze tím nebylo nijak poznamenáno. Do roku 1913 se ještě věnoval kostelu ve Vídni, dostával menší zakázky a soustředil se na navrhování liturgických předmětů. Jeho největším úspěchem byla sada svícňů do Zacherlovy kaple ve Vídni.

Na české umělecké scéně zůstal věrný Spolku výtvarných umělců Mánes. Mezi architekty zde byli zastoupeni převážně absolventi vídeňské Akademie výtvarných umění a Kotěrovi žáci. Nakonec se přiblížil Spolku českých architektů, který se po rozpadu monarchie přeměnil na Společnost architektů. Plečnik se tak dostal do hlavního

proudu české architektury, jež se vzdalovala klasice a respektu k národní tradici a stále více ji přitahoval funkcionalismus. Plečnik požíval ve sdružení značné vážnosti, což se projevilo později při stavbě kostela na Vinohradech nebo zadáním zakázky na přestavbu Pražského hradu.

Vývoj moderní české architektury násilím přerušila válečná léta. Starý svět se proměnil v trosky a Plečnik toto utrpení vnímal jako velkou nespravedlnost vůči Slovanům. Založením republiky dosáhla národní euforie v Praze svého vrcholu. Rostl počet soutěží na pomníky válečným obětem. Pro Plečnika se však poměry v nové republice začaly rychle zhoršovat, neboť se nedokázal plně začlenit do funkcionalismu. Přes nabídku na vedení katedry architektury na pražské Akademii výtvarných umění se rozhodl pro návrat do Lublaně, kde byl v roce 1920 jmenován řádným profesorem architektury.

V Praze se začalo pracovat na přestavbě Pražského hradu, prezident Masaryk veřejně oznámil, že chce Hradčany přetvořit v národní památku. Prezidentova slova udělala na Plečnika hluboký dojem, nikdo nemohl v jeho očích jasněji formulovat závazky mladé republiky vůči historickému dědictví. Na přímluvu architekta Kotěry a malíře Karla V. Maška se snažil kancléř Přemysl Šámal získat pro přestavbu právě Plečnika. V celé republice byl jediným architektem, který dokázal filozofické názory prezidenta Masaryka vyjádřit uměleckými prostředky. V listopadu 1920 prezident Masaryk potvrdil Plečnika v úřadu hradního architekta. Protože byl tehdy smluvně vázaný na univerzitě v Lublani, měl jej v době nepřítomnosti zastupovat jeho žák Otto Rothmayer. Práce na Hradě Plečnika těšila, ale zároveň si byl vědom toho, že mu jako cizinci nebude odpuštěna sebemenší chybička. Postupně si získal i důvěru Masarykovy dcery Alice, které prezident zaměstnaný státnickými povinnostmi přenechal péči o Hrad. Když se s Plečnikem seznámila a poznala, že s historickým dědictvím zachází s úctou, byla připravena jej chránit před neuznalým okolím. Jejich vztah se vyvinul v pravé přátelství a díky němu Plečnik setrval v práci pro Pražský hrad i přes nepříznivý, často až nepřátelský postoj společnosti, hlavně pražských kolegů architektů.

Ve 20. a 30. letech provádí řadu rekonstrukcí a adaptací, jimiž výrazně změnil charakter hradních interiérů, nádvoří a zahrad. Patří k nim zejména rekonstrukce prvního a třetího nádvoří (na třetím nádvoří byl postaven monolit z mrákotínské žuly), Sloupová síň u Matyášovy brány, úprava bytu prezidenta, úpravy zahrad Rajske, Na

Valech a Na Baště, severní průčelí Španělského sálu.

Současně s úpravami Pražského hradu pokračovaly i práce v Lánech, kde se jednalo o přestavbu interiérů, výrazně radikálněji se tu Plečnik prosadil při úpravách zámeckého parku. Ve 20. letech byl Plečnik poctěn několika tituly, roku 1922 byl jmenován čestným členem Společnosti architektů a až do roku 1925 jej podporovali zástupci tradičních i moderních směrů. Masaryk jej jmenoval členem své Akademie práce a titulem „hradní architekt“ mu zajistil postavení univerzitního profesora a nárok na český důchod. Ve své závěti, podepsané v Lánech roku 1925, si výslovně přeje, aby Plečnik dokončil úpravu celého hradního komplexu a propojil ho s městem.

Plečnik v té době projektuje a realizuje též řadu návrhů jak ve Slovinsku, tak v Čechách. Mezi jeho významné sakrální práce patří také kostel Nejsvětějšího Srdce Páně v Praze-Vinohradech, který byl realizován v letech 1928-32. V Lublani se Plečnik zabýval stavbou kostela sv. Františka, v Bogojině postavil kostel Nanebevstoupení Páně. V Bosně a Chorvatsku vytvořil řadu zajímavých projektů sakrálních staveb, k jejichž realizaci však nedošlo. V Lublani se zabýval také přestavbou Obchodní komory a stavbou správní budovy pojišťovny Vzajemna.

Poslední Plečnikovou velkou prací pro Prahu byl projekt regulace okolí Hradu z roku 1934. Ten byl současně syntézou jeho dlouholetých snah. Urbanisté však jeho plány označovali za utopie, výstavba by byla velmi drahá. Plečnik počítal s tím, že návrh bude možné s ohledem na doléhající světovou hospodářskou krizi realizovat formou veřejných prací. Po publikování projektu však vůči Plečnikovi propukla vlna nespokojenosti a tentokrát mu nepomohla ani Masarykova podpora. Veřejné protesty se stále více vyvíjely v honbu na cizince a kampaň vyvrcholila peticí žen, jež požadovaly „spásu Hradu před dotěrným cizincem, který nemilosrdně zohavuje české památky“. V listopadu 1934 se Plečnik odhlásil z Prahy a do Čech se již nikdy nevrátil, přestože jej nový prezident Edvard Beneš zval zpátky na Hrad, aby dokončil některé započaté práce. Byl tak posledním v řadě zahraničních umělců, kteří v průběhu několika staletí vytvářeli podobu Pražského hradu. Spolupráce osvíceného státníka s kongeniálním umělcem umožnila vznik jedné z klíčových památek moderní architektury. Plečnik po celou dobu odvážně vzdoroval vůdčímu funkcionalistickému směru, neboť byl vychován v ideálech konce 19. století a nechtěl se smířit s některými pravidly své doby. Poslání umění viděl stále v zachování tradičních humanistických hodnot západoevropské civilizace.

Po odjezdu z Prahy se Plečnik zabýval stavbou Univerzitní knihovny v Lublani a řadou vil a interiérů. Urbanistickému uspořádání svého rodného města se věnoval již od dob svých studií. Projektuje sítě ulic a náměstí, realizuje množství staveb, řadu mostů a parkovou úpravu nábřeží.

Po druhé světové válce, v posledních deseti letech svého života, zažívá Plečnik nejextrémnější fázi komunismu a vystupňované pronásledování církve. Přestaly se financovat církevní stavby a některá již realizovaná díla byla poškozena. Nové politické klima změnilo pohled na umění, mladá generace architektů chtěla stavět bez ohledu na jakoukoliv historickou tradici. Plečnika chtěli vystrnadit i z místa pedagoga na fakultě. Částečné rehabilitace se dočkal roku 1949, kdy mu byla udělena Prešernova cena a státní vyznamenání. Tato uznání mu otevřela cestu k budování pomníků obětem války po celém Slovinsku. Jeho aktivity po druhé světové válce již nebyly vázány pouze na Lublaň, získal i několik zakázek na renovaci kostelů. K jeho osmdesátinám mu byl udělen čestný doktorát Technické vysoké školy ve Vídni i v Lublani a magistrát mu svěřil renovaci lublaňského Starého Města. Plečnik si dokázal uchovat své ideové bohatství a tvůrčí touhu až do posledního dechu. Zemřel 7. ledna 1957 ve svém trnovském domě.